

Stora förändringar har inte rubbat tilliten

Dagens Samhälle den 11 juni 2015

Människors tillit till medmänniskor och till samhällsinstitutioner är avgörande för hur väl ett samhälle fungerar. I grunden är detta en tidlös sanning, men för ungefär 20 år sedan tog den empiriska forskningen om tillitens konsekvenser fart rejält. Tillit har kopplats till demokratisk stabilitet, till politiskt deltagande och till lägre brottslighet. Tillit gör det också lättare för länder att bygga upp gemensamma politiska lösningar såsom socialförsäkringar, och kombinationen av tillit och pålitlighet gör att dessa länder lättare kan förhindra att dessa system råkar ut för fusk och missbruk.

Tillit är emellertid viktig även för marknadsekonomin. Varje handelstransaktion mellan individer förutsätter ett visst mått av tillit och pålitlighet hos köpare och säljare. Bristande tillit kan delvis ersättas av juridik och kontrakt, men när tilliten finns går många transaktioner snabbare och smidigare just för att juridiken inte behövs. Tillit sänker helt enkelt transaktionskostnaderna.

Trots att tillit är en komplex social attityd, har den mätts med framgång genom att ställa några standardiserade frågor till urval av befolkningen i olika länder. Social tillit mäts i regel genom att helt enkelt fråga människor om de håller med om påståendet att det går att lita på folk i allmänhet. Andelen jakande svar samvarierar alltså positivt med en rad eftersträvansvärda ekonomiska och sociala utfall. På samma sätt kan man fråga om människors attityder till specifika samhällsinstitutioner, såsom politiska partier, riksdag och regering.

Länder med hög social tillit har mindre reglerad ekonomi, mer omfattande socialförsäkringar, jämnare inkomstfördelning och bättre långsiktig ekonomisk utveckling. I samtliga dessa fall finns dessutom nygjorda studier som gör gällande att det rör sig om ett orsakssamband, det vill säga att tilliten är orsaken till dessa utfall.

Samtidigt ska det sägas att forskningen kring de kausala mekanismerna kring tillit ännu är i sin linda. Det råder dock ingen tvekan om att frågan om hur ett land som Sverige lyckas kombinera höga skatter, omfattande offentlig sektor och god ekonomisk utveckling, knappast kan analyseras utan att beakta tillitens roll. Tilliten må vara en mjuk social attityd, men den har påtagliga ekonomiska konsekvenser.

Med tanke på tillitens stora betydelse, är det av yttersta vikt att veta var tilliten kommer ifrån och att hålla koll på hur den utvecklas över tiden. Båda frågor är just nu föremål för omfattande forskning.

En uppfattning som torgförs då och då i debatten är att tillit generellt sett tar lång tid att bygga upp men går fort att förstöra. Ibland hörs även påståendet att den historiskt höga tilliten i Sverige är på väg neråt. Ingen av dessa uppfattningar har något tydligt stöd i forskningen, och en del nya resultat tyder faktiskt på att det är tvärt om.

Tillit ändras väldigt lite över tiden, i Sverige liksom i andra länder. Tillit går i arv från föräldrar till barn, och denna överföring inom familjen gör att hög tillit kan överleva även i länder med låg tillit. Variation i tillit i dagens USA kan exempelvis härledas till tillitsvariation i olika länder vid den tidpunkt

då dessa hade stor utvandring till USA. Svenskättingar i USA uppvisar än i dag högre tillit än genomsnittet för USA.

Variation i tillit i dag tycks alltså delvis kunna härledas till djupt rotade sociala normer. Samtidigt tyder mycket på att den aktuella institutionella kontexten spelar betydande roll. I länder med hög korruption och dåligt fungerande rättsstat är det rationellt att vara försiktig och mindre tillitsfull. I länder med bättre samhällsinstitutioner är det tvärtom: Det går i genomsnitt bra för den som vågar lita på andra – eftersom andra oftast är pålitliga. Generellt sett har studier funnit att institutioner som rättsstat, demokrati och ekonomisk frihet främjar tillit.

En central fråga är naturligtvis vad som händer när människor flyttar från lågtillitsländer till högtillitsländer. Studier som försökt undersöka detta har funnit att människor som flyttat från lågtillitsländer till länder med bättre fungerande samhällsinstitutioner är betydligt mer tillitsfulla än de som stannar kvar.

Det gäller även efter att man försökt kontrollera för att just de som flyttar inte är representativa. Turkar i Danmark uppvisar exempelvis betydligt högre tillit än turkar i Turkiet. Men anpassningen är inte fullständig: Även om turkar i Danmark har högre tillit än turkar i Turkiet, är den fortfarande lägre än hos danskar i Danmark. Kanske speglar skillnaden bara en fördröjning i attitydanpassningen, kanske består skillnaden i flera generationer på samma sätt som hög tillit kan bestå i lågtillitsländer. Detta återstår att se.

Hur är det då med utvecklingen av tilliten i Sverige över tid? Den svenska tilliten ligger bland de högsta i världen. Så har det varit sedan mätningarna startade. När forskarnätverket World Values Survey ställde frågan i Sverige för första gången i början av 1980-talet svarade drygt 50 procent ja.

Andelen steg fram till 2006, då 65 procent svarade ja. Senaste gången de frågade var 2011, då tilliten av 60 procent. Som jämförelse kan nämnas att endast 12 procent i Turkiet instämmer i påståendet att det går att lita på folk i allmänhet. Fallet mellan 2006 och 2011 har tagits som indikation på att tilliten nu är på väg utför, men något liknande fall syns inte i European Social Survey. Inte heller i de årliga mätningar som görs av svenska SOM-institutet syns någon minskning. Tvärtom är stabiliteten påtaglig.

När det gäller förtroendet för specifika samhällsinstitutioner är trenden i Sverige i flera fall uppåtgående sedan mitten av 1990-talet. Det gäller exempelvis de politiska partierna, regering, riksdag, EU-kommissionen och EU-parlamentet. Två undantag är Förenta Nationerna (FN, konstant trend) och kungahuset (fallande trend).

Det ligger således nära till hands att debatten lider av så kallad negativitetsbias där små eller obefintliga tecken på fallande tillit får motivera ett sökande efter syndabockar. Fallande tillit har i den svenska debatten kopplats till orättvisa samhällsinstitutioner, nedskärningar, ökande klyftor, ökad invandring och till värnpliktens avskaffande. Men när dagens Sverige jämförs med Sverige runt 1980 är det snarare slående hur stora förändringar Sverige genomgått utan att tilliten tycks ha rubbats.

Naturligtvis bör tillitens utveckling följas noga, och problematiska tendenser tas på allvar. Men det finns risker förknippade med att måla upp en överdrivet negativ bild. En teoretisk risk är att talet om fallande tillit blir självuppfyllande. Det verkar dock osannolikt mot bakgrund av tillitens stabila natur.

En mer relevant risk är att vi genom att ständigt måla problem på väggen gör det betydligt svårare att se verkliga varningstecken när de dyker upp.

Andreas Bergh

Docent och välfärdsforskare vid Lunds universitet och Institutet för Näringslivsforskning (IFN)